

**K. Papp Miklós és egy értelmiségi hálózat. Az irodalom
szerepe a kulturális elit alakulásában a 19. század végi
Erdélyben**

Jelige: Jónás

A 19. századi társadalmi struktúraváltozás következtében a kulturális elit összetétele és részben szerepe is fokozatosan átalakult. Az – önmagát újratermelő – rendi értelmiség mellett megjelent a polgári, s bár a század elején is voltak olyan értelmiségi funkciók, amelyeket az arisztokrácia túl kevésre tartott – mint például a papi és általános iskolai tanári állásokat, amelyeket ingyenes képzéssel vagy ösztöndíjakkal népszerűsítettek az alsóbb osztályok körében¹ – a rendi értelmiség mellett megjelent honorácior értelmiségi fogalomnak a 19. század évtizedeinek folyamán változott, vagy legalábbis árnyalódott a jelentése. Az 1820-as években elsősorban arra az értelmiségi rétegre vonatkozott, amely ugyan nemesi származású volt, de már saját fizetéséből élt, a 30-as években nőtt a nem nemesi származásúak száma, de ezek átvették a rendi életvitelt és értékeket, 1840-ben sem volt még nagy az orvosok, gyógyszerészek, írók, újságírók, mérnökök, művészek aránya, de a polgárosodás egyre erősebben éreztette hatását.²

Az arisztokrácia és a polgárság találkozásának egyik jelentős fórumát a 19. században virágkorukat élő egyletek alkották. Ezek valamilyen szintű együttműködésre készítették a különböző társadalmi rétegeket, elvben demokratikus alapon működtek, azonban belső hierarchiájukban még látható volt az arisztokrácia vezető szerepe: a választmányi elnök jellemzően nemes volt, a nemesi összetétel aránya nagyobb volt, bizonyos egyleteknél azonban olyan szimbolikus gesztusok is megjelentek, hogy egy nemes és egy polgár kettősére bízta a választmány vezetését. Voltak olyan egyletek, amelyek – már nevükkel is, l. Pesti Polgári Lövészegylet – elsősorban a polgári réteget célozták meg és polgári identitást közvetítettek, a polgármester vezető pozícióban volt, kiadványaikkal viszont saját társadalmi csoportjuk, a polgárság historizálására törekedtek, így mintegy legitimizálva a nemességgel való demokratikus viszonyt, ezzel egy időben átvéve egy rendi életvitelt is.³ Innen nézve a politikatörténet egykori klasszikus tétele, amely szerint a rendi társadalmat forradalmi módon felváltotta a meritokrácia, árnyalásra szorul: 1849 után is sok tekintetben az új magyar értelmiség rendi logika szerint szerveződött, saját szerepeit rendi szótárakon keresztül értelmezte (például a vezető, gyakran már nem nemesi származású értelmiséget az ész arisztokráciájának nevezték.)

A nemesi–nem nemesi interakció intézményesült formáit – az egyleteket, irodalmi és tudományos társaságokat, akadémiákat – megelőzte a *respublica litteraria* kölcsönös

¹ MAZSU, 1997, 106.

² l. MAZSU, 2012, 99–103.

³ l. TÓTH, 2005. A reformkori pesti egyleteket a nemesek és polgárok közötti viszonyok elemzésének tükrében közelíti meg, a társadalmi és felekezeti megoszlást tekintetbe véve.

segítségén alapuló hálózata s noha időben korábbra esett ennek a virágkora, modellje sokáig érvényes maradt, ez elgondolkodtató távlatokat nyújt akár a 19. század közepén zajló folyamatok megértéséhez is. A tudósok világát a mindennapi világ normáitól elkülöníteni igyekvő, a tagok közötti együttműködésben és kapcsolattartásban megragadható társadalomnak, bár elvben szintén egalitárius alapon működött, megvolt a saját hierarchiája – ami azonban nem minden esetben egyezett meg a külvilág rendjével. A kapcsolati tőkének meghatározó volt a szerepe a tudósok e köztársaságában, a közösséghez való tartozásnak nem volt feltétlenül szükség ahhoz, hogy valaki író, tudós legyen, egyszerűen a tagokkal való – főként levelezésen keresztül megvalósuló – kapcsolat által része lehetett a *respublica litteraria*nak. Ennek társadalmi vonatkozásait vizsgálva, Anne Goldgar az intézmények által sokáig kevésbé összefogott, igen fragmentált tudósi társadalom tagjai közötti köteleket a kölcsönös támogatás elvével magyarázza, „lekötelezett közösségnek” nevezi, amely egy „lekötelezettségi hálózat” mentén működött.⁴ A sajtó egyre határozottabb térnyerésével nemcsak a társadalom strukturális átrendeződésére volt hatással – egyszerre alakítva és megjelenítve ezt a folyamatos polémiaikkal, a nyilvános „okoskodással” a szó pejoratív értelmével együtt, amit Habermas a polgári nyilvánosság és a közhatalom vitájának „sajátos és történetileg példa nélküli” közegének nevezett⁵ – hanem a külvilágtól önmagát részben elhatároló *respublica litteraria* belső dinamikáját is megbontotta. A gyors információcsere és a nagy nyilvánosságot kínáló folyóiratok nem tartották be az „utilitét, politesse, honnétet” hármását, a *respublica litteraria* kölcsönösségen alapuló értékrendjét, s bár a segítség, támogatás szempontjából előnyt jelenthetett a *work in progress* publikálása, a tudósok saját közösségük felhígulásának okát látták a sajtóban.⁶

Dolgozatomban a 19. század második felében élő és működő kolozsvári lapszerkesztő, újságíró, író – és még megannyi szerepet kipróbáló – K. Papp Miklóson keresztül a hosszú hetvenes évek erdélyi kulturális elit alakulását igyekszem körvonalazni. A *Magyar Polgár*, az egyik legfontosabb kiegyezés utáni erdélyi politikai lap alapító-főszerkesztőjeként jelentős hatalma volt a nyilvánosság által. A másik jelentős lappal, a *Kelettel* folytatott gyakori polémiai nemcsak a politikai nézetkülönbségekből adódtak, a sokszor személyeskedéssé fajuló viták a rendi-reprezentatív nyilvánosság és a polgári nyilvánosság közötti diszkrepanciákra, a hivatásosodás kezdeti bizonytalanságaira világítanak rá. Ugyanakkor láthatóvá válik az is, hogy a kulturális elit nem volt homogén fogalom, különböző

⁴ I. GOLDGAR, 1995. A „network of obligation”-ról l. különösen az első fejezetet: *Philosophical Transactions: The Republic of Letters as a Community of Obligation*.

⁵ HABERMAS, 1992, 81.

⁶ I. GOLDGAR, 54–114.

helyzetekben különböző értelmezést kapott, és ez K. Papp számos szerepén keresztül nagyon látványosan megközelíthető. Mivel a kolozsvári színházzal aktív és többszintű kapcsolatot tartott fenn, az elemzés egyik egységét a színházi viták alkotják, a *Magyar Polgár* és a *Kelet* 1870-es évekbeli anyaga mellett a kolozsvári színház majdnem teljesnek mondható és kevésbé feltárt korabeli levéltári anyaga a kutatás egyik legfontosabb (és a sajtóanyaggal összevetve legizgalmasabbnak bizonyuló) forrása. Mindezt kiegészíti K. Papp eddig fel nem dolgozott gazdag levelezése,⁷ amely kirajzolja azokat a régiókon átívelő vonalakat, amelyek a rendi és a honorácior elit tagjaival egyaránt összekötötték a kolozsvári szerkesztőt és körvonalazza azt – a pontosan a *respublica litteraria* kölcsönösségi elve mentén kiépülő – kapcsolathálót, amelynek általában csak lecsapódását látjuk a sajtóban. E források rendkívül jól megmutatják az erdélyi – és szűkebben kolozsvári – értelmiség alakulását, azokat a közös fórumokat, amelyeknek tagjai voltak, a szerepköröket, amelyeket elvállaltak és ezzel együtt az ebből adódó befolyásukat, ugyanakkor egy önmagát sok szerepben kipróbáló kulturális vállalkozó profilját is kirajzolják. A dolgozat tétje tehát e vállalkozó, K. Papp Miklós személyén és kiterjedt kapcsolathálóján keresztül hetvenes évekbeli Erdélyben tapasztalható társadalmi változásoknak és az értelmiségi szerepkörök alakulásának láttatása az irodalmi és kulturális térben.

Könyvet könyvért, barátságot barátságért. Levelezés és kapcsolatháló

A K. Papp hagyatékában megtalálható anyag a neki címzett leveleket tartalmazza csupán, s bár sok esetben szükség lenne a K. Papp által írtakra is ahhoz, hogy egy-egy levelet kontextualizáljunk és megértsünk, a kutatás első lépésében ezek hiányában is számos jelzésértékű információt lehet találni. Dolgozatom elsősorban a levelek tartalmára figyel ugyan, de a feladók lakhelye, a feladás városának ismeretében a levelek által a mentális térben összekapcsolt közösséget térképre lehet vetíteni. Számomra most annyit fontos érzékeltetni, hogy a helyből, Kolozsvárról érkező leveleken kívül Erdély különböző városaiból, Pestről, illetve a 19. századi Magyarország számos városából címeztek levelet K. Pappnak, és néhány külföldi – Romániából, az Egyesült Államokból, Olaszországból címzett – levél is megtalálható a gyűjteményben. Ugyanakkor a megszólításokra is érdemes odafigyelni, ezek arról árulkodnak, hogy éppen milyen szerepben szólították meg K. Pappot – szerkesztőként, íróként, történészként vagy akár színikritikusként, szakmai vagy személyes levelekről van

⁷ Péter Edit a levelezés egy kis szeletét dolgozza fel K. Papp és Szinnyei József szakmai viszonyát és személyes ismeretségét elemző tanulmányában. PÉTER, 2012.

szó, mennyire formális, illetve mennyire közeli volt a levelezőtársak közötti viszony. Vannak olyan esetek, amikor a „tisztelt Papp úr” néhány levélváltás után „édes Miklósom”-má vagy „drága barátom Miklós”-sá alakult, Szinnyi Józseffel amellet, hogy szakmai kapcsolatot épített ki, igen hamar közeli barátságba került.⁸ A megszólítások, titulusok a kapcsolatháló struktúrája mellett a társadalom szerveződését, a korábbi, rendi szerepkörök kitágulását, átalakulását is körvonalazták. Kövér György rámutatott arra, hogy a 18. század közepétől felfele irányuló eltolódást lehetett megfigyelni a titulusok használatában, mindenkit egy fokkal magasabb címmel szólítottak meg, mint ami megillette volna a történeti-jogi rendben elfoglalt helye alapján.⁹ A dualizmus korában pedig az úri viselkedés már nem kapcsolódott feltétlenül a nemesi címhez, az úriember kategóriájába bekerültek például mindazok, akik különböző egyletek tagjai voltak.¹⁰

Az áttekintett levelek egy része K. Pappot annak a szerkesztőnek a pozíciójába helyezi, aki munkatársaival élénk kapcsolatot tartott fenn. Ezek csoportja nem homogén, voltak olyanok, akik szívességből, K. Papp felkérésére írtak, sokan viszont szorult helyzetben kértek honoráriumot, mint Balázs Sándor – „más körülmény között isten látja, mit sem kérnék [...], most azonban a nyomorúság kényszerít”¹¹ – vagy Jakab Ödön (aki elsősorban K. Papp rövidéletű irodalmi folyóiratában, a *Hölgyfutárban* publikált rendszeresen) – „Előre bocsátom: ne gondolja Ön, hogy én az engem szerető, jó embereket »pumpolni« akarom. Nem! Eddig sem kértem Öntől semmit munkáimért s ezután sem kérek, mikor kerülhetem”¹² – Indali Gyula pedig felháborodott levelet írt a szerkesztőnek azért, mert szerinte „majdnem hét, sűrű nagy ívre terjedő eredeti elbeszélés s 4 eredeti költemény [...] már a mennyiségénél fogva is többet érdemelt volna 25 forintnál.”¹³ Úgy tűnik, a honorárium nem volt előre leszögezve és nem is igényelte mindenki vagy legalábbis nem minden alkalommal. K. Papp a folyóiratok mellett a 60-as évek közepén a Kolozsvár Nagy Naptárát majd a Magyar Polgár Kis- és Nagy Naptárát szerkesztette, melyek „irodalmi része kielégíthette a magasabb igényeket is” és „valóságos évkönyve volt az Erdélyrészi neves írók jobb termékeinek.”¹⁴ Ebbe kért egy dolgozatot báró Bánffy Bélától, aki szabadkozások közepette – arra hivatkozva, hogy eddig

⁸ l. uo.

⁹ KÖVÉR, 1999.

¹⁰ l. GYÁNI-KÖVÉR, 1998, 96–99.

¹¹ Magyar Országos Levéltár, P2269 (K. Papp Miklós hagyatéka) ,Balázs Sándor levele K. Pappnak, Pest, 1864. július 3.

¹² MOL, P2269, Jakab Ödön levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1877. szeptember 11.

¹³ MOL, P2269, Indali Gyula levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1878. január 27.

¹⁴ Hegyes Vilmos K. Pappra emlékező tárcájából, *Magyar Polgár*, 1881/35.

csupán hírlapi csekélysegeket írt – küldte az írását,¹⁵ de báró Bánffy Dezső is küldött neki – álnév alatt írt – beszámolót a Magyar Országos Segélyező Nőegyletre vonatkozóan,¹⁶ gróf Kornis Vilma pedig egy Jókairól szóló naplójegyzetet juttatott el Kolozsvárra (éppen Bánffy Dezső által), és arra kérte K. Pappot, hogy ha a *Magyar Polgárban* nem lenne rá igény, segítsen elhelyezni valamelyik szépirodalmi folyóiratba – a *Nefejejsbe* vagy a *Családi Körbe*.¹⁷ A kolozsvári lapszerkesztő – már csak a levelek feladóinak névsorán végigfutva – a régi arisztokrácia számos tagjával állt kapcsolatban és ez, ahogy a fentebbi példák is mutatják, gyakran szakmai tökévé konvertálódott. A levelezésnek ez a része a tágabb értelemben vett irodalom körül forog, az irodalomról, írásról, források megszerzéséről, publikálásról, könyvkiadásról, könyvek cseréjéről szóló levelek tartják fenn ezeket a kapcsolatokat és ezzel az ürüggyel lehet újabb kapcsolatokat kialakítani, amelyeken keresztül K. Papp önmagát is helyzetbe hozta: gyakran ő maga tematizálta a kapcsolatait, feladatot, tanácsot adott, megoldást javasolt, problémákat oldott meg – ezáltal ő lett ennek a hálózatnak az egyik fontos csomópontja.

Az irodalom és a tudományos, történelmi dolgozatok köré csoportosult kapcsolatok a *respublica litteraria* egykori hagyományának logikájába illeszthetők be a „szívességet szívességért, könyvet könyvért, barátságot barátságért” („service for service, book for book, friendship for friendship”) elvet követve,¹⁸ ezt fogalmazta meg és támasztotta alá gesztusával Halmágyi Sándor, akinek K. Papp küldött egy tiszteletpéldányt *Az 1735-iki zendülés története* című történelmi korrajzából, a barátságuk jeléül elfogadta és „minthogy ezen udvariasságot illik viszonzni”, ő is küldött egy példányt egy saját munkájából.¹⁹ A kolozsvári szerkesztő, aki fiatalon, miután gyenge egészségi állapota miatt nem fejezhette be iskolai tanulmányait, autodidaktaként történelmi tanulmányokba kezdett, *Történeti Lapok* cím alatt, a *Magyar Polgár* mellékleteként 1874-ben elindított egy hetilapot, amelyben Erdély múltjára vonatkozó forrásokat közölt, ezzel a vállalkozással mintegy folytatva gróf Mikó Imre hasonló kezdeményezését, az *Erdélyi történeti adatok* négy kötetét. K. Papp ugyan nem reflektál arra, hogy az erdélyi nemesség által elkezdett hagyományt visz tovább (Mikó magát Benkő József

¹⁵ MOL, P2269, báró Bánffy Béla levele K. Pappnak, é.n.

¹⁶ MOL, P2269, báró Bánffy Dezső levele K. Pappnak, Apanagyfalu, 1879. október 7.

¹⁷ MOL, P2269, gróf Kornis Vilma levele K. Pappnak, é.n.

¹⁸ GOLDGAR, 26.

¹⁹ MOL, P2269, Halmágyi Sándor levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1868. május 6.

utódjának tartotta a „kútfőnyomozás” terén²⁰), de a Mikóval való kapcsolata nem merül ki ennyiben, erről részletesebben a következő fejezetben lesz szó.

A *Történeti Lapok* kitöltése állandó kutatómunkát igényelt szerkesztője részéről, a „történelmi bűvárlatok” során folyamatosan bővülő kapcsolathálóján keresztül lehetősége volt családi levéltárakban kutatni, családi dokumentumokhoz hozzáférni. A forráskiadványnak számító melléklet nagy részét a Wesselényi család zsigárdi levéltárában való kutatás eredményei tették ki, és nyomdatulajdonos is lévén, K. Papp ezekből külön kötetben is kiadott részleteket (ahogyan a *Történeti Lapokat* is kiadta kötetbe fűzve). Az 1876-os *B. Wesselényi Miklós hűtlenségi bűnperét* báró Wesselényi Miklósnak és Bélának ajánlotta. A Wesselényiek ebben az esetben mecénásokként jelentek meg, de nem anyagi hozzájárulásukért, hanem a családi levéltár megnyitásaért illette őket köszönet: „A nagy Wesselényi Miklós fiainak előzékeny szívességeit, barátságos jóindulatukat annyiszor volt már alkalmam élvezni, hogy midőn e munkát nékiek ajánlom: csak hálás tiszteletemnek adok kifejezést. Ők voltak szívesek előttem a zsigárdi nagybecsű levéltárt megnyitni s ezzel lehetővé tették: hogy hazai történetünket és általában a magyar irodalmat számos rendkívül érdekes adattal ismertessem meg.”²¹ Nem a Wesselényi család az egyetlen, amelynek anyagához K. Papp hozzáfért. Két levél maradt fenn Kispál Lászlótól 1875-ből, illetve 1877-ből, fiától, Kispál Sándortól pedig négy levél az 1876–1878 közötti időszakból, amelyben azokat a családi leveleket, régi okmányokat és Újfalvy Krisztina, a dédnagyanya hat írását kérték vissza, amit a *Történeti Lapokban* való publikálás erejéig kölcsönöztek. Ez azt is jelzi, hogy olyan mérvű volt a K. Pappba vetett bizalom, hogy azon túl, hogy több család is megengedte, hogy könyvtárában kutasson, hosszabb időre, elhozatalra is kölcsönöztek számára iratokat. Azonban a Szőkefalván kelt levelek mindegyikében felszólították K. Pappot, hogy küldje vissza a Kispál Sándor szerint „erővel visszatartott” dokumentumokat, különben kénytelenek beperelni őt – hiszen a becsületesség fontos tulajdonság volt ebben a kölcsönösség által fenntartható kapcsolathálóban.

Deák Farkas, a Magyar Történelmi Társulat tagja és a társulaton belül K. Pappnak is tagtársa (a társulat egyik alapító tagja pedig maga gróf Mikó Imre volt), éppen erre a kölcsönös segítségre utalt, amikor azt írta a szerkesztőnek – akivel ő ebben a kontextusban főként mint történésszel és mint a *Történeti Lapok* szerkesztőjével érintkezett, és a lapot is megrendelte –, hogy „ha ön kedvembe jár, annyi érdekes másolást küldök, hogy két évig is lesz közölnivalója [...] Továbbá tudatom, hogy báró Nyáry Albert [...] szívesen megküldi

²⁰ I. T. SZABÓ, 2008, 54–55. Emellett I. Mikóról legújabban Egyed Ákos: *Gróf Mikó Imre – Erdély Széchenyije* (Charta, Sepsiszentgyörgy, 2007) című könyvét.

²¹ WESSELÉNYI, 1876

önnek az *Archeológiai Értesítőt*, ha ön előbb megküldi a *Tört. lapok* ez évi folyamát.”²² Bakk Endre segített egy könyvhöz hozzájutni, kapcsolatba lépett a tulajdonosával és rajta keresztül K. Papp is megismerte őt, de ezúttal Bakk is kért valamit cserébe: Vízakna monográfiáján dolgozott és arra kérte a szerkesztőt, ha van régi okmánya Vízaknáról, küldje el, mert „ahány okmányt szerencsés leszek Vízaknát érdeklőleg kapni, én is annyit fogok innen küldeni” és máris küldött egy levelet Mihály vajdától publikálás végett.²³ A kapcsolathálón belüli segítség lekötelezettséget jelent tehát és a közösség elvei alapján viszonzni kell a szívességet. K. Papp közvetetten ugyan, de Kossuthal is kapcsolatban volt Ihász Dániel ezredesen keresztül, aki a levelezésük alatt a monsummano-i gőzfürdőbe kísérte Kossuthot. A kolozsvári szerkesztő felajánlotta, hogy elküldi Beysh [Beythe] András füveskönyvét Kossuthnak, de az nem fogadhatott el ajándékba ilyen értékes könyvet, csupán kölcsönbe, illetve azért is „genírozva” érezte magát, amiért a *Magyar Polgárt* szívességből küldte neki rendszeresen a szerkesztő, Ihász szerint „Kossuth annak szerkesztését nemcsak dicséri, de az egész országban a legjobb provinciális lapnak tartja” és csupán azért nem mondja vissza, hogy ne sértse meg vele K. Pappot. Mindezek után jelzésértékű Ihász levelének lezárása: küldött egy cikket a *Magyar Újságnak* Kossuth fogadtatásáról, s ha K. Papp levelét – melyben a kontextusból kikövetkeztetve felajánlotta az értékes könyvet – előbb kapta volna meg, a cikket a *Magyar Polgárnak* küldte volna.²⁴

A levelek egy másik része a könyvek körül forog, Leöwey Klárának és a Teleki grófkisasszonyoknak Kendilónára küldött könyveket, cserében arra kérte a nevelőnőt, hogy, mint aki közelről látta az eseményeket, Teleki Blanka fogságáról írjon neki.²⁵ Személyesen többször is ellátogatott Kendilónára és egy másik Telekivel, gróf Teleki Sándorral is élénk kapcsolatot tartott fenn: a gróf gyakran publikált tárcát a *Magyar Polgárban*, ő is széles ismeretségi körrel rendelkezett, és azáltal, hogy a sajtó nyilvánosságában olyan sok szó esik kettejük közeli barátságáról, a Teleki neves ismerőseiről írva őket is kicsi kisajátítja, a saját nevéhez kapcsolja K. Papp – ezt a leglátványosabban Liszt kolozsvári fellépései és a sajtó cikkezése (a Teleki és Liszt közötti magánlevelezés átkerülése a nyilvános térbe, az ehhez fűződő folyamatos reflexiók²⁶) példázzák.

²² MOL, P2269, Deák Farkas levele K. Pappnak, Budapest, 1876. július 15.

²³ MOL, P2269, Bakk Endre levele K. Pappnak, Vízakna, 1877. december 3.

²⁴ MOL, P2269, Ihász Dániel levele K. Pappnak, Munsummano, 1871. augusztus 29.

²⁵ MOL, P2269, Leöwey Klára levele K. Pappnak, Kendilóna, 1877. június. 27. és július 1.

²⁶ Liszt neve az 1879-es kolozsvári koncertjén kívül is előtérbe került a lapban. 1877-ben egy tanítványa, Remmerth Márta koncertezett a városban, többre között Liszt I. Magyar Rapszódiját játszotta, ami a város tekintetében különös jelentőséggel bírt, hiszen „Liszt e művet Kolozsvárt írta s Teleki Sándornak ajánlotta.”

K. Papp regényei szintén feltűntek a levelezésben, a lapszerkesztő többé-kevésbé sikeresen kipróbálta magát ezen a téren is, írt néhány kötetnyi történelmi elbeszélést és korrajzot, illetve néhány – előzőleg tárcában megjelenő, majd külön kötetben kiadott – nem történelmi tárgyú regényt és több drámát, ezek közül hármat kolozsvári színpadon is játszottak. 1876-ban tagja lett a Petőfi Társaságnak (és erdélyi megfelelőjének, a Kemény Zsigmond Társaságnak is tagja volt.) Ez azt is jelentette, hogy kapcsolathálója kiszélesedett: a *Magyar Polgárban* többször is írt arról, hogy budapesti útjai során megnyert néhány szerkesztőt a Társaságból a lap részére, ezek közül valóban többen is publikáltak a kolozsvári lapban. Ugyanakkor K. Papp is szélesebb körben ismertté vált: Dux Adolf levelet írt K. Pappnak, hogy a *Pester Lloydban* megpróbálta ismertetni irodalmi munkásságát és kérte, hogy segítsen hozzáférni a többi, főként a történelmi tárgyú írásaihoz, illetve jelezte azt is, hogy néhány regényét már megszerezte egy könyvtáros barátjától.²⁷ Gróf Bethlen Miklósné, Petrichevich-Horváth Ida, aki Izidóra álnév alatt publikált, amellet, hogy a *Hölgyfutár* ötletét dicsérte, beszámolt arról, hogy éppen befejezte a *Törvényszék otthon* című regényét, ami elnyerte tetszését és amikor regényeit olvasta, megkísztettségűdött benne az az óhaj, hogy K. Papp tartsa be ígéretét és írjon az emlékalbumába, ezzel a nyilvános írói teljesítmény visszafordult egyfajta rendi privát szokásba.²⁸ Leöwey Klárának a *Rab asszony története* című regényét küldte el, aki egy javaslattal állt elő: „Érdekes népszínművet lehetne belőle írni. A szép Judith asszony szép példánya lehetne a falusi magyar menyecskének [...] Ha olyan szerencsésen lehetne színpadra összeállítani, mint aminő érdekes és eredeti maga a regény, igen hatásos népszínmű lenne belőle. Nem volna-e kedve kegyednek átalakítani?”²⁹ Nem sokkal később, a *Magyar Polgár* 1878. január 30.-i számában arról értesítette az olvasókat K. Papp, hogy benyújtott a színházhoz „*Judit asszony* cím alatt egy nép-drámát, amely tárgyát a

(*Magyar Polgár*, 1877. január 30.) Teleki a koncert margójára írt, a *Hölgyfutárban* megjelent tárcájában a zenemű keletkezési történetét: évekkorábban, egy kolozsvári beszélgetés során a gróf megemlítette Lisztnek a virtuóz koltói cigányokat, a zeneszerző hallani kívánta őket, ezért a gróf rögtön utánuk küldetett. Amikor a zeneszerző meghallgatta játékokat, Teleki leírása szerint romantikus ihletettséggel elvonult egy üres szobába és megkomponálta a rapszódia. Ez a tárca egy hosszabb párbeszéd kiindulópontja lett, Liszt nemsokára levélben válaszolt Telekinek, aki a francia eredetit és a levél magyar fordítását egyaránt közölte a *Magyar Polgárban*. A magánlevelezést a nyilvános szférába helyezve át, Teleki, mint magánszemély részben felszámolódott, K. Papp, a Telekihez fűződő közeli barátságát hangsúlyozva, a közös ismerős által kisajátította, mintegy a saját nevéhez kapcsolta Lisztet. (l. *Magyar Polgár*, 1877. február 21. és november 28.)

²⁷ MOL, P2269, Dux Adolf levele K. Pappnak, Budapest, 1875. március 9.

²⁸ MOL, P2269, gr. Bethlen Miklósné levele K. Pappnak, Zsúk, 1876, november 28.

²⁹ MOL, P2269, Leöwey Klára levele K. Pappnak, Kendilóna, 1877. november 15.

Rab asszonyból merítette, jövő hónap során fogják előadni.” Leöwey Klára utolsó levelében, ami a hagyatékban megtalálható, várakozását fejezte ki K. Papp következő színműve iránt.³⁰

K. Papp Miklós levelezését szorosan olvasva még a válaszlevelek hiányában is le lehet vonni néhány következtetést. A sajtó nyilvánosságának térnyerése nem írta felül azokat a technikákat, amelyek segítségével az hivatásosodás és intézményesülés előtt működött a tudósok, írók – a kulturális elit kapcsolattartása. A kölcsönös segítség, becsületesség és szívélyesség mentén kialakuló hálózat továbbra is működött a háttérben, de az így elkészült munkák a sajtó által szélesebb közönséghez is eljutottak. A sajtó nem váltotta le, nem írta felül, hanem használta, kamatoztatta és ugyanakkor újra is strukturálta rendi kapcsolathálót. K. Papp erre építkezve, a hálózattípusok tudatos használatán keresztül – a szakmai tőkét és a rendi kapcsolathálót egymással kölcsönösen konvertálhatóvá téve – nyerte el centrumszerepét. A kapcsolathálója kiszélesedett, az, hogy valaki sikeres újságszerkesztő lett, feltételezett egy kezdeti kapcsolati tőkét, ugyanakkor az ismeretségi hálóját éppen azáltal tudta tovább szélesíteni, hogy a nyilvánosságból következő láthatóság és hatalom az ő kezében összpontosult. K. Papp hálózata régiókon és társadalmi csoportokon átívelt, a régi arisztokrácia tagjaival és a honorácior értelmiséggel egyaránt – sokszor szakmaivá alakuló – kapcsolatban állt. A nemességgel való viszonyára bizonyos szempontból igaz Tóth Árpádnak az egyletek nemes és polgár tagjai kapcsolatára vonatkozó megjegyzése, miszerint ebben megfigyelhető az egyenlőség elve és patriarchális viszony sajátos ötvöződése,³¹ ez a következő fejezetben különösen a Mikóval való színházi vitáiban látható, ugyanakkor ezeket a viszonyokat meghatározhatja az a szerep, amelyet a felek egy éppen aktuális helyzetben felvállalnak – erről az utolsó fejezetben lesz szó.

A kolozsvári színház belső működése és konfliktusai az 1870-es években. Színházi szerepek a színpalak mögött

K. Papp Miklósnak rendkívül összetett volt a viszonya a kolozsvári színházzal, újságíróként és kritikusként befolyással rendelkezett, de ezek mellett a drámaíró szerepét is kipróbálta. Három drámáját játszották Kolozsváron: a korábban említett, a *Rab asszony* című regénye alapján megírt *Judit asszony* bemutatója 1878. február 23-án volt Kolozsváron, *Az ördög bibliája* című népdramáját 1879. január 24-én mutatták be a budapesti Népszínházban majd április 6-án Kolozsváron, az *Absolon papa* című, *Az én első halászatom* elnevezésű

³⁰ MOL, P2269, Leöwey Klára levele K. Pappnak, Kendilóna, 1878. március 13.

³¹ TÓTH, 165.

tárcák alapján készült vígjátékot pedig 1879. március 15-én játszották először Kolozsváron. A források alapján a *Judit asszony* volt a legsikeresebb, Kolozsváron két évadban összesen ötször adták elő (majd 1880. február 22-én, K. Papp halálakor is ezt játszották a színházban az ő tiszteletére), Nagyváradon többször is játszották, Szamosújváron a lapok tudósítása szerint először 1878. november közepén játszották díjmentesen, nagy sikerrel, a közönség körében jelen volt a szerző számos ismerőse és rokona,³² a levelezés szerint a szamosújvári társulat igazgatója, Homokay László az előadás után néhány nappal érdeklődött az előadhatási jog díja felől és a szerző által meghatározott 20 forintot 10-re próbálta lealkudni a vidéki társulatok hátrányos gazdasági helyzetére utalva.³³ A darab garanciáját az Erdély-szerte ismert K. Papp Miklós neve jelentette, a kolozsvári bemutató előtt néhány nappal már viszonylag sokat foglalkoztak vele, folyamatosan jelezték, hogy áll a próbafolyamat, E. Kovács Gyula, ismertetőt írt a *Keletben* és a Szigligeti-féle, boldogan végződő népszínműhöz képest a *Judit asszony* végét újszerűnek érezte, amely a magyar tragédia irányába mutat³⁴ (Hegedűs István kritikája a bemutató után ezzel nem értett egyet és a szerkezetét is több helyen elhibázottnak tartotta a regénnyel összevetve, a bemutatót azonban sikerként könyvelte el: a szerzőt tízszer kihívták, megismételtették a dalokat.³⁵) Többben jutalomjátéku választották, Krecsányi Ignác leveléből megtudjuk, hogy nővére Sarolta elkérte a szerzőtől Szabadkára, de végül nem tudott játszani benne, azonban Krecsányi Ignác mégis előadatta, lemásolta és a jogdíj felől érdeklődött.³⁶ 1878. júniusában Soldosné választotta kolozsvári jutalomjátékául, augusztusban Cséki Lina kérte nagyváradi jutalomjátékára, mert „a darab, dacára a közönség érdeklődésének nem adatott többet Váradon”³⁷, így a közönség kívánságának eleget akart tenni,³⁸ végül pedig Jászai Mari választotta kolozsvári búcsúfelléptéül 1878. november 16-án.

K. Papp Miklós a *Judit asszonnyal* új szerepben próbálta ki magát és ennek átlátásában a reakciók a legbeszédesebbek. A kritika többnyire pozitívan fogadta, mintegy

³² *Magyar Polgár*, 1878. november 18.

³³ MOL, P2269, Homokay László levele K. Pappnak, 1878. november 26. és december 2.

³⁴ l. *Magyar Polgár*, 1878. február 23.

³⁵ *Magyar Polgár*, 1878. február 26.

³⁶ MOL, P2269, Krecsányi Ignác levele K. Pappnak, Zombor, 1878. április 29.

³⁷ A sajtóviesszhang szerint valóban nagyon jól fogadták Váradon is, a kritikák szerint K. Papp a szcenírozásban, technikai szerkezetben rutinnal bír, „a népies nyelvet bírja”, a „népéletet közvetlen tapasztalásból ismeri”, és azt sem mulasztják el hozzátenni, hogy hogy mióta K. Papp Miklós 500 frtot ajánlt fel a Váradon építendő, állandó színház javára, (a Szigligeti emlékünnepe alkalmával) azóta nagyon »grata persona« lett a közönség előtt, mely őt, a kolozsvári színtársulat állandósítása érdekében kifejtett hírlapi buzgólkodás alapján – teljesen félreértett.”

Magyar Polgár, 1878. június 29.

³⁸ MOL, P2269, Cséki Lina levele K. Pappnak, Nagyvárad, 1878. augusztus 8.

megelőlegezte a bizalmat a kezdő drámaírónak, aki azonban egy másik szerepkörben, újságíróként és közéleti személyiségként egyaránt jelentősnek számított. Nagyon sok színészt ismert – felesége, Szabó Pepi a kolozsvári társulat tagja volt –, levelezése jelentős része a színházhoz kapcsolódott. Az olyan, többnyire személytelen leveleken kívül, amelyet egy lapszerkesztő kapott a színészekről jutalomjátékuk meghirdetése érdekében, K. Papp Miklós befolyása már az 1860-as években is látható volt, ehhez feltehetően hozzájárult az is, hogy a *Kolozsvári Színházi Közlönyben* is jelentek meg cikkei, Szinnyei Józseffel való levelezéséből kiderül, hogy 1860-ban egy rövid ideig ő szerkesztette a lapot,³⁹ ezt alátámasztja a K. Papp hagyatékában lévő 1860. február 9-én kelt szerződés, amelyben Havi Mihály, a korábbi szerkesztő, továbbra is magára vállalva a nyomdai, szétküldési és kezelési költségeket, átadta a szerkesztéssel, a lap belső tartalmával kapcsolatos felelősséget K. Pappnak 1860. február 16 – április 1. időszakra,⁴⁰ ezzel a *Magyar Polgár* későbbi alapítója a színház rövid életű hivatalos lapjának szerkesztője lett, de a kiegyezés utáni lapjában ugyanúgy helyet adott a színháznak. A levelek megszólításait és lezárásait tekintve is feltűnik az, hogy nagyon sok színésszel közeli, baráti kapcsolatban volt, akik pedig csak szerkesztőként és nem magánemberként ismerték, azok is gyakran fordultak hozzá, hogy – a néhány sornyi kötelező hízelt után – befolyására hivatkozva figyelmébe ajánlják magukat, illetve megkérjék, hogy a maga rendjén az igazgatóság figyelmébe ajánlja őket.

Még ha nem is sikerült mindig meggyőzni az igazgatóságot, K. Papp mégis egyfajta közvetítőként működött az intézmény és a színészek némelyike között, ezt a szerepet erősítik meg azok a levelek is, amelyekben a színészek a kolozsvári viszonyok iránt érdeklődtek, a belső ügyekben jártas lapszerkesztőtől igyekeztek kipuhatolni, hogy érdemes-e Kolozsvárra szerződni vagy akár rövidebb időre, vendégszínészként fellépni. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy ők maguk, mintegy cserébe a közbenjárásáért, érdeklődtek darabja iránt, beszéltek róla, játszották.

Az *Ördög bibliája* népdramáját, második színművét a Népszínházban mutatták be, a darab megbukott, a szerző az *Első drámám tragédiája* című tárcában próbálta ennek okát körvonalazni és egyben a budapesti színrevitel körülményeit megmagyarázni. Bár mondták neki, hogy ne vigye Budapestre a darabot, „ne dugja az ujját idegen hangyabolyba”,⁴¹ meg akart jelenni a fővárosi sajtó komoly ítélszéke előtt és a Népszínházba ismerősén, Rákosi Jenő igazgatón keresztül került. Jelen volt a főpróbán is, de nem olyan hatást ért el a darab a színpadon, mint ahogy ő elképzelte, és mivel – K. Papp beszámolója szerint – a fővárosi sajtó

³⁹ Az 1873 augusztusában keltezett levelet idézi PÉTER, 2012.

⁴⁰ MOL, P2269, Havi Mihály levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1860. február 9.

⁴¹ *Magyar Polgár*, 1879. március 5.

már a bemutató előtt elmarasztaló kritikát írt a darabról, nem telt meg a színház, de sok kritikus, régi ismerős és ismeretlen megjelent: „az egyik rész eljött s magával hozta a begyében a régi keserűségeit, a másik eljött, hogy megleckéztesse bennem a vidéki író, aki elég vakmerőséggel bír a fővárosba tolakodni.”⁴² K. Papp a színház profilját okolta darabja bukásáért, mert olyan színpadra vitte a komoly hangulatú népdramát, amelyet víg muzsikák számára építettek, ezért döntött úgy, hogy Kolozsváron, ahol erősebb a drámai társulat, be akarja mutatni. Esterházy Kálmán intendánsnak címzett levelében leírta, hogy „mindenekfelett szeretnék ez ügyben egy kis erkölcsi elégtételt szerezni. Óhajtanám, ha darabomat közönségünk is megismerné, hogy összehasonlítsa a lapok kritikájával és ítéletet tartson felettem elfogulatlan”, illetve kéri, hogy a rendezésbe ő is beleszólhasson.⁴³ A darab bemutatására 1879. áprilisában került sor, a színház majdnem megtelt, a közönség kíváncsi volt az előadásra, ami „a pesti kritika szerint a legrosszabb e földtekén,” Kolozsváron azonban, a darab hiányosságai ellenére a kritika szerint tagadhatatlanul tetszést aratott, a szerzőt kétszer kihívták,⁴⁴ e sikerhez – ahogy K. Papp Szilágyi Béla rendezőhöz intézett nyílt levelében fogalmazott – hozzájárult a rendező és minden művésztársa, akinek szerepe volt a darab színrevitelében, a szerző megköszönte, hogy „elégtételt szereztek egy olyan irodalmi kérdésben, melyet nyíltan Kolozsvár közönsége elé fellebbezett a fővárosi napi sajtó ítéletével szemben.”⁴⁵

A harmadik darabról, az *Absolon papáról*, melynek tárcabeli, Torda környékén, K. Papp gyerekkori otthonában játszódó alaptörténete a drámában francia szereplőkre és párizsi helyszínre íródott át, keveset írtak, bemutatója azonban március 15-én volt, és az 1879-es ünnepség fényét az is emelte, hogy Liszt Ferenc és Zichy Géza Kolozsváron koncertezett. Arról nincs információ, hogy a zeneszerző látta-e a darabot, mindenesetre bizonyára jelzésértékű volt az, hogy K. Papp darabját választották erre a napra, akkor is, ha a Liszt és Zichy koncertje és a március 15-re szervezett programok gazdagsága valószínű elterelték kissé a figyelmet az esti előadásról.

K. Papp Miklós ismertsége kétségkívül hozzájárult ahhoz, hogy két év alatt három színdarabját vitték színre Kolozsváron. A szerkesztőnek nem csupán a színészekkel volt szerteágazó kapcsolata, hanem, mint a színház belügyeiben jártas, a nyilvánosságot uraló befolyásos közvetítőt a színház vezetősége is közel tartotta magához. Esterházy Kálmán a bizottság nevében felkérte arra, hogy a szabad bejárás privilégiumáért cserében kísérje

⁴² Uo.

⁴³ Kolozsvári Állami Levéltár, Fond 313: Magyar színház, fasc. 118, ff. 4.

⁴⁴ *Magyar Polgár*, 1879. április 6.

⁴⁵ *Magyar Polgár*, 1879. április 8.

figyelemmel az egyes színészek játékát és az összhatást is, ezzel a megjegyzéssel nemcsak a színjátszás, de a színikritika professzionalizációjára is utalva.⁴⁶ K. Pappot mintegy szakemberré avanzsálták, aki képes volt megállapítani, hogy ki játszott jól és kinek voltak hiányosságai – ahogyan ezt a lapjában megjelenő kritikákban kíméletlenül meg is tette –, meg tudta ítélni az új darabokat – és minderről a kérés szerint a bizottságnak bizalmasan be is kellett volna számoljon (ezzel azonban felülírva a saját hivatásos színikritikus szerepét). Egy hónappal később Esterházy arra kérte fel, hogy egy leendő körútja alkalmából legyen szíves „a színtársulatoknál körülnézni s az esetben, ha belátása szerint alkalmas tagokat talál a téli idényre szervezendő idevaló társulathoz, a megbeszélte szerepkörökre s megállított feltételek mellett, tagokat szerződtetni és ajánlatba hozni,”⁴⁷ ezzel a színészek rekrutációját egy részben külsős, de bizonyos értelemben szakembernek tekintett újságíróra bízta. Bizonyos értelemben privilegizált helyzetben volt, külsőként a próbák és előadások alatt is jelen lehetett a kulisszák mögött, erről egy olyan cikkéből értesülünk, amelyben leírása szerint személyesen megsértették azzal, hogy kitessékelték onnan. K. Papp ezt igazságtalan bánásmódnak érezte egy olyan emberrel szemben, aki mindig is a színház érdekében buzgólkodott, visszaküldte ingyenjegyét és megszüntette a *Magyar Polgár* színházrovatát, és csupán akkor volt hajlandó megbékélni, amikor Korbuly személyesen tisztázta a félreértést.⁴⁸

Az 1870-es évek kolozsvári színházának vezetése gyakran bizonytalan helyzetben volt, a vállalkozói rendszerről igyekeztek áttérni a nagyobb stabilitást jelentő házi/kebli kezelésre, a kívülről és általában rövid időre jövő vállalkozó igazgatót egy, a színházi választmány által saját tagjai közül kiválasztó intendánsra és egy vagy több általa meghívott művezetőre cserélni. A változás belső konfliktusokat generált, ennek nagy részét a következő napi sajtó a maga értelmezése szerint leköszölte. K. Papp sok mindenről értesült – időnként valóságos detektív munkát végzett – és mindezt saját belátása szerint meg is írta nagy példányszámban kiadott lapjában, nemcsak terjesztette a híreket, hanem a *Kelettel* folytatott polémiai, „nyilvános okoskodások” által folyamatosan újratermelték a belső konfliktusokat és a minden bizonnyal nagy arányban színházi közönségből álló olvasók elé tárták.

A színházi adminisztráció hierarchiájának élén a társadalmi összetételét tekintve vegyes, rendi és honorácior értelmiségből álló többtagú választmány állt, Mikó Imre elnöke alatt, az intendánst – aki a maga rendjén a művezetőért volt felelős – felügyelve. Mindemellett, noha a sajtó hivatalosan nem volt része a vezetésnek, a polémiai generálásával,

⁴⁶ MOL, P2269, gróf Esterházy Kálmán levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1878. május 11.

⁴⁷ MOL, P2269, gróf Esterházy Kálmán levele K. Pappnak, Kolozsvár, 1878. június 19.

⁴⁸ *Magyar Polgár*, 1874. december 27.

a belső ügyek nyilvánosságra hozásával sokszor megingatta a belső színházi struktúrát és ennek következtében hatalmat nyert befolyása gyakorlására.

K. Papp egy esete a színházi választmánnyal rendkívül jól megmutatja a sajtó nyilvánosságának hatalmát és a szakszerűség egyre inkább érvényessé váló érvét az egykor befolyásos, de egyre inkább teret vesztő pártoló főnemességgel szemben. 1875-ben újból kétségessé vált a színház jövője, Korbuly Bogdán nem vállalta az intendánsi feladatokat, végül a választmány pályázatot írt ki vállalkozó igazgatóra. Ebben a helyzetben a választmány és az állam szemben állt egymással, előbbi vállalkozó igazgatónak akarta kiadni a színházat és az állami intézkedéssel szemben a színház autonómiájára hivatkozott, utóbbi Korbuly további intendatúráját szorgalmazta – K. Papp is emellett állt ki, hiszen az aktuális viszonyokban ez a megoldás állt legközelebb a színház állandósításához. A *Magyar Polgárban* többször is felszólalt a választmány és főként az elnök Mikó ellen. A *Kelet* erre válaszul Mikó mellett állt ki - titulását hangsúlyozva: „a »Polgár« úgy beszél gr. Mikó ő exciájával, mintha a lyceumi nyomda sajtójának kerékhajtója volna, többek között leszidja, hogy miért nem jár színházba és miért nem pártolja a művészetet. [...] Mikó ő excellenciája a hazai s különösen a kolozsvári színművészettel szemben az alap megteremtése, fejedelmi segély kieszközlése által megtette hazafias kötelességét.”⁴⁹ A kolozsvári magyar színjátszás létrejöttének feltételeit valóban az erdélyi arisztokrácia teremtette meg, de K. Papp jól érezte hogy joga van egyenlőként beszélni Mikóval, s még ha diplomatikusan azt írta, hogy tőle várják azt, hogy jó példával járjon elő és „buzdítsa azon osztályt (ha lehet e kifejezést használni), amely lassan elmaradozik a színházból” – azaz az arisztokráciát, mégiscsak számon kérte azt, hogy miért nem tartották meg rendszeresen a gyűléseket. A *Kelet* erre adott, fentebb idézet válaszában a 18. századi francia salonok Habermas által leírt hangulata jellemző: „a becsületesség (honnéteté) klímájában a szellem még nem tud elszakadni a nemes házigazda tekintélyétől, és nem tud olyan autonómiára szert tenni, amely a társalgást kritikává, az élceket érvekké változtatná.”⁵⁰ K. Papp ezt próbálta felülírni azzal, hogy cikkében a professzionalizációra hivatkozott: szerinte a választmány tagjait le kellene cserélni, mert a jelent tagok „nem szakértők”. Ugyanakkor ebben a konfliktusban is érződik Tóth Árpád korábban idézett megjegyzése: ebben a viszonyban az egyenlőség elve és a rendi hierarchia egyaránt érzékelhető, K. Papp későbbi cikkeiben visszavont a Mikó elleni felszólalása éléből és inkább a választmány felelőtlenségét hangsúlyozta a Mikóéval szemben.

⁴⁹ *Kelet*, 1875. január 17.

⁵⁰ HABERMAS, 85.

K. Pappnak rálátása és jelentős befolyása volt a színház belső ügyeiben, és ez nem csak újságírói pályafutásának volt az eredménye: vállalkozó igazgató is szeretett volna lenni és íróként is fellépett, reflektálva a szerepek közötti váltásra – milyen volt kritikusból drámaíróvá válni és a többi kritikus ítéletét olvasni. Mindehhez a sajtónyilvánosság hatalmára és a kiterjedt kapcsolathálójára egyaránt szüksége volt, neve garanciát jelentett. K. Papp a kulturális szférában jelen levő számos csoportnak tagja volt – s ezek között váltogatva a másokhoz való viszonya is változott, a következő fejezetben azt igyekszem körvonalazni, hogy abban 19. századi kontextusban, amikor a polgári értelmiség integrációjáról beszélnek, hogyan határozta meg a kulturális elit fogalmát és tagjainak befolyását az, hogy valaki éppen melyik szerepkörét aktiválta. A színház sok szempontból közös felületet biztosított a kulturális csoportosulások tagjainak számára, a kisebb hálózatok találkozási pontját képezte, ugyanakkor színre viszi az átalakulóban levő társadalmat. Christophe Charle felhívja a figyelmet arra, hogy bár az ilyen jellegű kutatások korábban a sajtót tartották a legfontosabb forrásnak a társadalmi szerkezet átalakulása szempontjából, a színház történet fontos adalékokkal szolgálhat e szociális és szimbolikus forradalom megértéséhez.⁵¹

A szerepkörök metszéspontján

A 19. századi urbánus társadalmi nyilvánosság megnyilvánulásának a sajtó – és az előző fejezet alapján a színház – kiváló médiuma volt, de az egyleti élet, a különböző társaságok által kínált lehetőségek ugyanolyan fontosak voltak – ezek tevékenységéről különben a lapok rendszeresen tudósítottak. Tóth Árpád elemzése a reformkori Pest egyleteiről arra is rámutat, hogy az egyletek tagsága között jelentős átfedések voltak. Ebből az is következik, hogy ugyanaz az egyén különböző funkciót tölthetett be a különböző egyletekben, társaságokban, és az, hogy éppen melyik szerepében jelent meg, meghatározhatta a többiek viszonyulását.

K. Papp Miklós, aki – ahogy egyik polémiájuk során a *Keletnek* címzett cikkében írta – 11 választmány, egylet, bizottság tagja volt,⁵² ezeken keresztül is kapcsolatba lépett a kulturális elit számos tagjával. A sajtóban és a levelezésben egyaránt számos jel mutat arra, hogy ezek a körök folyamatosan metszették egymást és az átfedéseikben az értelmiség különböző egymással rivalizáló, de néhol átfedő vagy éppen párhuzamos definíciói kerülnek előtérbe mintegy egyfajta kosellecki egyidejű egyidejűtlenségekként. K. Papp örmény

⁵¹ I. CHARLE, 2008, 244.

⁵² *Magyar Polgár*, 1875. január 28.

kereskedőcsaládból származott, Désen született és Kolozsváron kezdte el tanulmányait, azonban beteges volta miatt abba kellett hagynia ezeket. Műveltségének, tanultságának problémája gyakran megjelent a *Keletben*, ennek főszerkesztője a 70-es évek elején dr. Szász Béla volt. Értelmiségi családból származott, apja tanár volt Enyeden. Pesten, Budán, Enyeden, Marosvásárhelyen tanult majd hosszabb peregrináció következett Utrechtbe, itt egy tanévet töltött majd beutazta Hollandiát, elment Londonba majd Dél-Németországba. A kolozsvári egyetemen bölceletet tanított, a bölcsészkar dékánja volt három alkalommal, majd az egyetem rektora lett a 80-as évek végén.⁵³ A *Kelet* szerkesztését Békésy Károlynak adta át, aki szintén a kolozsvári egyetem tanára volt, ehhez képet K. Papp csupán néhány évet tanult intézményes keretek között, tudását, műveltségét elsősorban egyéni kutatásaiból szerezte.

Az 1870-es évek színházi vitáiban K. Papp aktív szerepet vállalt nemcsak kritikáival, de tanácsaival is, *Ha én a kolozsvári színház igazgatója volnék* cikksorozatában saját elképzeléseit írta meg a színházi vezetésről. A *Kelet* megjegyezte, hogy „nem tartjuk magunkat sem hivatottaknak, sem képesítetteknek, hogy az aprólékosságig terjedő tanácsokat osztogassunk, vagy éppen művezetőket vagy vállalkozókat ajánljunk,”⁵⁴ amikor K. Papp beadta pályázatát a vállalkozó igazgatói kinevezésre, tettét rosszindulatú megjegyzések követték a *Keletben* – ezek a viták sokszor személyeskedésbe mentek át. A *Magyar Polgárt* a színház félhivatalos orgánumának tartották, K. Pappnak pedig volt arra utaló megjegyzése, hogy a *Kelet* az egyetem félhivatalos lapja, szerkesztői gárdájával egy másik csoportot képviselt, ez – még ha valójában személyeskedő, de akkor is beszédes – konfliktusokat generált. A *Kelet* szerkesztői is, illetve álnév mögött megbújó ismeretlenek (akikről akár az is elképzelhető, hogy a szerkesztők közé tartoztak) ilyen jellegű megjegyzéseket tettek a *Polgár*ra és szerkesztőjére: „Engedje meg az ismert »audiatur et altera pars« latin mondásnál fogva, mit a M.P. szerkesztője, ha nem ért meg, értelmeztesse magának egy valamelyik 8-ik osztályos tanuló által [...]”⁵⁵ vagy: „A *Kelet* gyermekeinek küld apróságot lapja mai számában Jónás. Jó szerencse, hogy ez apróságokat egy olyan ember küldi, kinek már hatodik osztályban kiadták onnan az utat, hol tudományra, műveltségre tehetni szert, s ki ennek dacára már kilencedik éve sértegeti az irodalmi morál minden szabályát [...]”⁵⁶ Máskor a *Magyar Polgár* kijelentéseire ad hasonlóan csípős választ: „Papp Miklós úr örvend magának, hogy szerinte a Deák-párt is úgy látszik jóllakott már a *Kelet* bölcsességével s kezdik átlátni, hogy az egyetemi padról nem lehet politikai lapot szerkeszteni. Mit gondol Papp úr, az olyan

⁵³ I. SZINNYEI, 1891-1914

⁵⁴ *Kelet*, 1874. január 21.

⁵⁵ *Kelet*, 1874. január 26.

⁵⁶ *Kelet*, 1875. január 23.

bölcsességgel lehet-e, mely e padokat csak hírből ismeri? Ha azt hiszi, legalább enmaga érdekében ne mondja.”⁵⁷ A *Magyar Polgár* sem maradt adós: „Van még egy szép jellemvonása a *Keletnek*, mely abból áll, hogy engemet minden alkalommal úgy állít vagy állíttat olvasó közönsége elé: mint egy neveletlen, szívtelen, együgyű, bárgyú, tudatlan számár embert. Ha a *Kelet* érdemes szerkesztője, kinek tehetségeit én mindig elismertem és elismerem, azt hiszi, hogy az én fogyatkozásaim, tudatlanságom az ő nevének díszét emeli, ha az én számárságom őt, mint egyetemi tanárt bölcsébbé teszi [...], ám teljék benne kedve [...]”⁵⁸ A hosszabb idézetek alapján látható, hogy a *Kelet* egyetemen képzett szerkesztői nem tekintették K. Pappot a maguk körébe tartozó értelmiséginek, képzetlennek tartották, illetve úgy gondolták, hogy a színház ügyeiben sincs jogosultsága beleszólni éppen emiatt. Ezzel szemben a korábban idézett, Esterházy intendánstól kapott levélben éppen azt látjuk, hogy ők bizonyos szinten szakemberként tekintettek a szerkesztőre és nem csupán a kulisszák mögötti szabad bejárás privilégiumát biztosították neki, hanem a színészek rekrutációjában is segítségét kérték.

Voltak azonban olyan helyzetek, amikor éppen az egyetemi közeg egy-egy tagjával került egyenrangú viszonyba K. Papp. Meltzl Hugó (aki különben publikált időnként a *Magyar Polgárban*) és a szerkesztő egyaránt tagja volt a Petőfi Társaságnak, és amikor 1878-ban szoborbizottság alakult egy Petőfi szobor megszerzésére a kolozsvári múzeum számára, Meltzre és K. Pappra, mint a Társaság tagjaira, hárult az a feladat, hogy közvetítsenek Pest és Kolozsvár között.⁵⁹ E. Kovács Gyula szintén tagja volt a Petőfi Társaságnak, és K. Papp, aki a színházi vitákban jellemzően az ő oldalán állt, teret biztosított tárcáinak a lapjában, ezért E. Kovács viszonzta a szívességet. A *Fővárosi Lapok* a színész 1879-es nagykarolyi vendégszereplése alkalmával szóvá is tették, hogy E. Kovács a Judit asszony férfi főszerepét nem művészi becsvágyból, hanem a szerző iránti barátságból játszhatta el.⁶⁰ Azon túl, hogy a pesti folyóirat kritikáját részben a jellemző polemizálás indokolja, felfedi ezeket a kölcsönös szívességre visszavezethető gesztusokat.

A színházi választmány is nagyon érdekes közeg a hasonló jellegű kapcsolatok megfigyelésére, pontosan azért, mert olyan különböző társadalmi háttérű tagokból állt, akik a választmányon belül is különböző érdekeket képviseltek. A már említett 1875-ös vitában, néha lappangva, de előkerültek az ütköző érdekek. Mikó Imre a választmány elnökeként

⁵⁷ *Kelet*, 1875. január 26.

⁵⁸ *Magyar Polgár*, 1874. február 1.

⁵⁹ l. *Magyar Polgár*, 1878. január 31.

⁶⁰ l. *Magyar Polgár*, 1879. május 18.

egyben a régi, nemesi mecenatúrát is képviselte – ezzel szemben K. Papp, mint a polgári nyilvánosság képviselője jogosnak érezte szakmai érvekkel előállni és a vezetés tehetetlenségét erre vezetni vissza (még akkor is, ha később részben visszavonja kritikáját). Korbuly Bogdán a választmány tagjaként 1874-ben elvállalja az intendatúrát, hatalmas anyagi áldozatokat hoz, a színház megmentőjének nevezték és a *Magyar Polgár* egyik olvasója különösen örült annak, hogy „megelőzte az arisztokráciát és kiállt az ügyért, még ha áldozatokba is fog kerülni,”⁶¹ ezért 1878-ban az uralkodó nemesi címet adományozott neki. 1883-ban azonban egy Tóth Józsefnek, a színház pénztárnokának írt levelében a Hitelbank igazgatójának (és nem a választmányi tag) szerepét helyezi előtérbe, és felháborodását fejezi ki amiatt, hogy a színészek uzsorásának nevezték, amiért magánemberként és a bank igazgatójaként kölcsönrel segítette a színészeket. Simon Elek, Kolozsvár polgármestere szintén tagja volt a választmánynak, ő volt az, aki a város érdekeit képviselte és többször hangsúlyozta azt, hogy a nézők látványosságokat akarnak a színházban, annak ellenére, hogy a választmány korlátozni szeretne ezek számát. Az 1875-ös vitában különvéleményt fogalmazott meg, Korbulyt és állandóságot pártolta a vállalkozó igazgatói rendszer ellenében, azonban Mikó mégsem volt hajlandó ezt elfogadni (kezdetben, a választmány autonómiájára hivatkozva a belügyminiszter, Tisza Kálmán javaslatára sem, de amikor Tisza másodszor is visszautasította a választmány felterjesztését, kénytelen volt Korbulyt elfogadni, de ezek után lemondott). Simon azonban, a zene konzervatórium választmányi elnökeként – tehát egészen más státuszban – levelet írt Tiszának és megindokolta kiállását az állandóság mellett.

Jól látható, hogy ugyanazoknak az embernek a különböző választmányokban, egyletekben mennyire eltérő szerepe és ennek következtében befolyása volt. A színház és az egyletek működését tematizáló, a sajtóban megjelenő írások elemzése gyakran rávilágít a csoportok között kialakuló kapcsolatok dinamikájára, reflektál a belső hierarchiára és a tagok szerepköreinek körvonalazásával az értelmiség többszintű definícióját adja meg.

Következtetések

A társadalom strukturális átalakulása, az új és régi szerepek közötti feszültségek rendkívül beszédes vitákat generáltak, ezekből K. Papp Miklós sem maradt ki. Részt vett bennük a sajtó tudósítójaként és a polgári nyilvánosság egyik legfontosabb médiumának aktív szereplőjeként, jelzésértékű az a válasz, amit egy sajtóvitában Mátray Betegh Bélának adott:

⁶¹ *Magyar Polgár*, 1874. február 20.

„rendreutasítjuk, ha helytelenkedik a színpadon, rendreutasítjuk, ha idéetlenkedik a sajtó terén. Mind a kettő nyilvános tér.”⁶² Azonban nemcsak laptulajdonosként, szerkesztőként, kritikusként volt jelen a közéletben, hanem rengeteg szerepet kipróbált: a különböző egyletek, társaságok tagjaként is rálátott a belső folyamatokra és befolyásolta is őket. Egyes értelmezések szerint nem tartozott az értelmiség körébe, bizonyos közegek hiányolták iskolai képzettségét (azonban az egyetemmel is kapcsolata volt: alapított egy ösztöndíjat a bölcsészkar diákjai számára, halála után is, alapítványán keresztül kiosztották az ösztöndíjat egy „jó igyekezetű és szegény sorsú hallgatónak”⁶³), máshol szakemberként ismerték, írói, drámaírói státusszal is rendelkezett, a Petőfi és a Kemény Zsigmond Társaság tagjaként a színész E. Kováccsal és az egyetemi tanár Meltzllel került kiegyenlített viszonyba. Mikó utódaként folytatta az erdélyi történelem dokumentumainak gyűjtését, de egy másik helyzetben, amikor mindketten más szerepben jelentek meg, felszólalt ellene. A társadalom strukturális változásának, az értelmiség jelentésének kiterjesztése – ugyanakkor heterogenitása –, a nyilvános politikai és irodalmi okoskodások metszéspontjában egy olyan kolozsvári közéleti szereplőn keresztül igyekeztem árnyalni az említett változásokat és ezek hatását, aki kipróbált különböző szerepköröket, amelyekben változó hatásköre volt, vitáinak nagy részét a nyilvánosság előtt folytatta, ugyanakkor része volt egy olyan hálózatnak, amelyben a *respublica litteraria* értékei és belső szabályai hagyományozódtak át. Ez a többnyire a háttérben zajló, a levelezésből feltárható, és nagyon gyakran az irodalom körül/által kialakuló kapcsolatháló és a lapok nyilvánossága kölcsönösen használta egymást, a kapcsolatok a sajtóban is felhasználható szakmai tőkévé alakultak át. Az oly sok szerepet kipróbáló kulturális vállalkozó profilját – ahogyan kapcsolathálója majdnem minden tagjának a profilját is – az irodalomtudomány letisztította, egyetlen szerepre élezte ki, de visszahelyezve a maguk 19. századi konfliktusaiba, árnyalhatják a kulturális elitről való gondolkozást. Látható, hogy elkülöníthető, de egymást folyamatosan metsző és átjárhatást biztosító csoportokban szerveződtek, az ezek közötti átjárás kapcsolataik számát növelte és pozíciójukat erősítette. K. Papp éppen azért lett sikeres, befolyásos kulturális vállalkozó, mert képes volt összetett hálózatok központjává válni.

⁶² *Magyar Polgár*, 1875. január 20.

⁶³ I. T. SZABÓ – ZABÁN, 2012, 122. és 188.

Irodalomjegyzék

Levéltári források:

Kolozsvári Állami Levéltár, Fond 313: Magyar színház, fasc. 118

Magyar Országos Levéltár, P2269 (K. Papp Miklós hagyatéka)

Folyóiratok:

Kelet, 1870–1880

Magyar Polgár, 1870–1880

Nyomtatott források:

Christophe Charle: *Théâtres en capitales: Naissance de la société du spectacle à Paris, Berlin, Londres et Vienne*. Albin Michel, Paris, 2008.

Ferenczi Zoltán: *A kolozsvári színészet és színház története*. Magyar Polgár könyvnyomdája, Kolozsvár, 1897.

Goldgar, Anne: *Impolite Learning. Conduct and Community in the Republic of Letters, 1680-1750*. Yale University Press, New Heaven, London, 1995.

Gyáni Gábor–Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris, Budapest, 1998.

Habermas, Jürgen: *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Osiris, Budapest, 1993.

Kövér György: *Ranglétra és középosztályosodás a reformkortól az első világháborúig*. <http://www.c3.hu/scripta/szazadveg/14/kover.htm#fn15> [2014. 04. 20.]

Mazsu János: *The social history of the hungarian intelligentsia: 1825-1914*. Columbia University Press, Boulder and New York, 1997.

Mazsu János: *Tanulmányok a magyar értelmiség társadalomtörténetéhez, 1825–1914*. Gondolat, Budapest, 2012.

Péter Edit: *K. Papp Miklós és Szinnyei József levelezése*. Kézirat, 2012.

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, I–XIV. Hornyánszki Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest, 1891–1914 <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>
[2014. 04. 20.]

T. Szabó Levente: *A tér képei: tér, irodalom, társadalom*. KOMP-PRESS, Korunk, Kolozsvár, 2008.

T. Szabó Levente – Zabán Márta (szerk.): *Dokumentumok a kolozsvári Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar történetéhez (1872–1892)*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, 2012.

Tóth Árpád: *Önszerveződő polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. L'Harmattan, Budapest, 2005.